

HELYZETKÉP A MAGYARORSZÁGI KORA KÖZÉPKOR KUTATÁSÁRÓL 2021-BEN Recenzió a Magyar Tudomány 2021. évi különszámáról

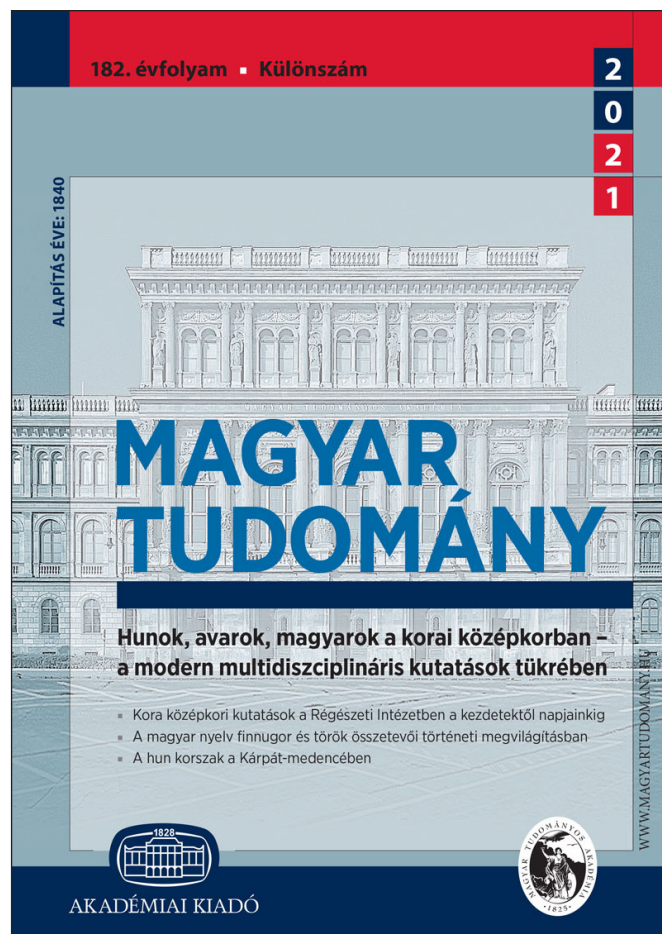
SAMU LEVENTE¹

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 3. szám, pp. 59–61.

A megnövekedett társadalmi igény, illetve a korai magyar történelem kutatása körüli új eredmények arra sarkallták a Magyar Tudományos Akadémiát és az ELKH BTK Régészeti Intézetének kora középkorral foglalkozó kutatóit, hogy készítsenek egy összefoglalást a kutatás állásáról és a témakört érintő jelenlegi legfontosabb kérdésekről. A számvetés nem elhanyagolható motivációja a bioarcheológia, ezen belül is elsősorban az archeogenetika turbulens hatása a kutatásra és – sokszor hangzatos tálalásának köszönhetően – a nagyközönségre, egyrészt hatalmas új értékelendő forráscsoportot teremtve a korszakkal foglalkozók számára, másrészt kihívást jelentve az eredmények megfelelő értelmezése és közreadása terén. A számvetés a Magyar Tudomány 2021. évi 182. évfolyamának különszámaként jelent meg Benkő Elek és Bollók Ádám szerkesztésében.

A kötetben megtalálható 2+14 tanulmány négy nagyobb egységre tagolódik, melyek oldalszámok tekintetében nem teljesen arányosan oszlanak meg: a hun kort 38, az avar kort 26, a korai magyar történetet 54 és a magyarság Kárpát-medencei történelmének kezdeteit 32 oldalon taglalják. A tanulmányok közül egy-egy tárgyalja a kutatások Magyar Tudományos Akadémián belüli intézményi hátterét és vázlatos kutatástörténetét. A Régészeti Intézet rendkívül sokszínű történetének és személyiségeinek bemutatásából, mely egy önálló kötetet is megérdemelne, a témához kapcsolódóan talán még Vaday Andrea neve hiányzott, aki hosszú éveken keresztül oktatta az egyetemi képzésben a hun kort (és a szarmata időszakot), valamint jelentősen járult hozzá a késő szarmata kor, illetve az 5. század kerámia formáinak meghatározásához. Sudár Balázs a Magyar Őstörténeti Témacsoport elmúlt 9 évének eredményeit mutatta be pontokba szedve, és a válaszút elé érkező kutatócsoport számára felvázolta a folytatási lehetőségeket. Az olvasó számára a két bevezető tanulmány jó betekintést nyújt az MTA falain belül zajló kora történeti kutatások műhelyeibe, felvázolva ezzel a korszakkal foglalkozók elmúlt évtizedekben elért eredményeit.

A kötetben négy tanulmányt szentelnek a hun kor bemutatásának, amely – szerencsés módon – először egy szélesebb perspektívában mutatja be a „hun kérdést”, annak teljes összetettségét felvillantva. Csiky Gergely olyan alapvető kérdések tisztázásával indítja az ázsiai hunok tárgyalását, mint hogy mit jelent maga a „hun” kifejezés, honnan eredeztethető ez a szó, s mit jelenthetett a használóik számára, illetve

Magyar Tudomány 182. évf. (2021), különszám.

Budapest: Akadémiai Kiadó.

ISSN 1588-1245

¹ ELTE Régészettudományi Intézet, Múzeum krt. 4/b. E-mail: samu.levente@btk.elte.hu

hogyan változott a fogalom használata. Ezek alapvető jelentőségű információk, melyeknek megértése nélkülözhetetlen a témakör további tárgyalásához. Ugyanilyen fontos annak a megértése, illetve megértetése, hogy a Hsziungnu Birodalom alatt „különböző eredetű, nyelvű és hagyományú” lakosság szerveződött egybe. Az éppen ebből fakadó kutatási nehézségek egyik legérdekesebbike a kínai és mongol/országi kutatás közötti eltérő kutatási hagyomány, melynek tömör lényege, hogy nem ugyanazt értik „hsziungnu” alatt. Ennek érzékletes kifejtését megtaláljuk Csiky Gergely szövegében a 29. oldalon. A téma bonyolultságának bemutatása után betekintést nyerünk az ázsiai hunok kutatásának legújabb trendjeibe, melyben központi helyet foglal el a nomadizmus régészeti nyomainak feltárása, melyben kiemelt szerep jut a távérzékelésnek (tehát a nem roncsolásos metódusoknak) és a régészeti terepbejárásoknak.

Nem kevésbé izgalmas a hun kort tárgyaló további két tanulmány Masek Zsófia és Rácz Zsófia tollából, melyeken keresztül – a Kr. u. 5. századon belül maradván – Ázsiából nyugat felé haladva eljutunk Kelet-Európán át a Kárpát-medencébe. Szerencsés módon az elmúlt évek jelentős új hun kori leleteket hoztak napvilágra, melyek árnyalják a korszak társadalmáról alkotott képünket: egyre több információval rendelkezünk a korszakban élt emberek szokásairól, kapcsolatairól, életmódjáról. A hun korral foglalkozó fejezetet Gulyás Bence tanulmánya zárja, amely áttekinti Kelet-Európa hun kor utáni 200 évének – elsősorban régészeti – változásait, kulturális kapcsolatait.

A második fejezetben – mely a hun kor és a „honfoglalás kor” (10. század) közötti ca. 400 éven hivatott átvezetni – két tanulmány szerepel, Vida Tivadar és Szenthe Gergely tollából. Szakterületüknek megfelelően a kora/közép és a késő avar kor tematikáját, főbb problémáit tárgyalják, belefoglalva a legújabb eredményeket és interpretációs modelleket. Üdítő olvasni Szenthe Gergely magyarázatait a késő avar kori leletanyagra vonatkozóan, amelyek – noha saját bevallása szerint is több ponton kidolgozásra és további alátámasztásra szorulnak még – kilépnek a több évtizede megkövesedett értelmezési keretek közül. Vida Tivadar tanulmánya bemutatja, hogyan „tört be” a régészeti genetika az avar kor kutatásába és hogyan hoz (illetve fog hozni) forradalmian új eredményeket – ezzel kapcsolatban nem túlzás azt mondani, hogy a bioszociális régészet forradalma zajlik a területen. Ez az új forráscsoport rendkívül fontos adatokkal egészíti ki és módosítja az egykor élt közösségekről régészetileg alkotott képünket. A legnagyobb lehetőségek – ahogy ezt a kötet későbbi fejezetében Révész László is helyesen megjegyzi a honfoglalás kori anyagokkal kapcsolatban – a teljes közösségek belső kapcsolatainak vizsgálatában rejlenek.

A kötet harmadik fejezete a magyarság korai történetének főbb forrásterületeit tárgyalja 54 oldalon keresztül: a nyelvészet, a történetírás, a régészet és az archeogenetika szemszögéből. Klima László tematikailag Sudár Balázs bevezetőjére csatlakozva tekinti át a történeti nyelvészet magyar nyelvvel kapcsolatos eredményeit, illetve a kutatás korlátait. Bakró-Nagy Marianne a magyar-török nyelvi kapcsolatok történeti rétegeit tekinti át és magyarázza el érthető formában.

B. Szabó János és Sudár Balázs a történeti források kora történetben való (újra-) felhasználásának korlátait mutatta be. Kritikus módon többször utalnak a megkövesedett értelmezések és a (külfölddel szembeni) „sajátos magyar bezárkózás” káros voltára. Tárgyalják az egyes „társtudományok” által feltárt források felhasználhatóságát a történeti interpretációkban, s ennek során rámutatnak a nyelvészet (pl. nyelvcserék problémája), a néprajz, a régészet (etnikus értelmezés problémája stb.) interpretációs korlátaira. A problémakörök áttekintése után rátérnek a történetírás előtt álló lehetőségekre és köteleességekre: az ismert források „újra kézbevétele” és újraértelmezése, rámutatnak az elmúlt évek eredményeire a bizánci és a muszlim források újraértékelése során, illetve felvetik a nem közvetlenül a magyarokra vonatkozó források áttekintésének jelentőségét és az ebben rejlő lehetőségeket is.

Türk Attila és Révész László tanulmányait – még ha közéjük is ékelődik az archeogenetikai eredmények bemutatása – együtt érdemes áttekinteni, ugyanis egymással nagyon szorosan összefüggő régészeti leletanyagokat mutatnak be, illetve a köztük lévő összefüggéseket kutatják. A két tanulmány egymás utáni olvasásából jól kiérezhetők a kutatók közötti eltérő nézetek bizonyos problémák megítélésében. Türk Attila tanulmánya nagyívű áttekintést nyújt számunkra a korai magyarok régészeti emlékeivel kapcsolatos, izgalmasabbnál izgalmasabb kutatásokról és kelet-európai expedíciókról, a magyar–oros, magyar–ukrán együttműködésekről. Egyértelmű: a 10. századi Kárpát-medencei régészeti leletanyag kapcsolatainak meg-

értéséhez elengedhetetlen az újabb anyagok feltárása, közreadása és minél részletesebb elemzése. Türk Attila tanulmányában végigvezet bennünket azokon a kelet-európai helyszíneken, ahol a magyarság legkorábbi nyomait kereshetjük és fedezhetjük fel nagy eséllyel. A régészeti alapokon nyugvó etnikai azonosítás azonban gyakorlatilag lehetetlen a korszakban. Ezzel kapcsolatban utal Révész László a „magyargyanús” kifejezés szerencsétlen voltára, ugyanis az ezzel a jelzővel illetett leletek a korabeli elitek széles körben elterjedt tárgyait jelentik. A kép tulajdonképpen rendkívül hasonlatos a kora avar kor széles területeken elterjedt tárgytípusaihoz. Révész László tanulmányában a 10. (és 11.) század régészetére koncentrálnak, a honfoglalás korinak meghatározott közösségek (elsősorban temetők) anyagára alapozható társadalmi megfigyeléseket, dinamikákat foglalja össze. Tanulmányának elején kitér a „honfoglalás” korai keltezésének problémájára, később pedig az államalapítás korának megfigyeléseit összegzi és a lehetséges modelleket vázolja fel.

Türk Attila és Révész László tanulmányai között beékelődve találjuk meg az ELKHBTK Archeogenomikai Intézete kutatóinak – Szécsényi-Nagy Anna, Szeifert Bea, Csáky Veronika, Mende Balázs Gusztáv – tanulmányát, melyben az elmúlt néhány év legfrissebb és legizgalmasabb hazai régészeti genetikai kutatási eredményeit tekintik át. Kitekintve a szűkebb kutatási régióból, utalnak az utóbbi években kimutatott genetikai változatosságra pl. a Hsziungnu Birodalom területén, ami miatt az „eredet-interpretációk” egyre nehezebbé, illetve értelmetlenebbé válnak.

A negyedik – záró – fejezet a már említett Révész László-féle tanulmány mellett Bollók Ádám tanulmányát a magyarság első találkozásairól a kereszténységgel, valamint Szovák Kornél áttekintését tartalmazza a szittyá eredettudatról. Bollók Ádám tanulmányán keresztül képet kaphatunk a korszak birodalmi térítési stratégiáiról és arról, hogyan történhetett a kereszténység megjelenése a magyarok lakta Kárpát-medencében, milyen célt szolgálhattak az első „keresztény tárgyak”. Szovák Kornél végigvezet bennünket a krónikáinkban – eltérő módon – felbukkanó hun–magyar, magyar–szkíta azonosságtudat felbukkanásain, s igyekszik kinyomozni ezek eredetét, valamint rámutat a köztük lévő ellentmondásokra.

A Magyar Tudomány 182. évfolyamának különszáma rendkívül értékes helyzetképet nyújt a magyarországi kora középkor kutatásának állásáról. Különösen fontos, hogy az MTA felkérésére az ELKH BTK Régészeti Intézete munkatársainak kezelésében megjelent kötet létrehozásába több intézmény kutatóit sikerült bevonni. A súlypontok egyértelműek, a magyarság korai történelme iránt érdeklődő tudósok és civilek körében leggyakrabban felmerülő témákat tárgyalják a legnagyobb hangsúllyal. Egyértelmű ugyanakkor, hogy az összeállított kötet csak egy alapos vázlat a korszak egyes kutatási kérdéseiről. A korszak komplex bemutatásához, kitérve az itt nem említett, de a Kárpát-medence kora középkori történetéhez kapcsolódó népek, illetve általuk meghatározott korszakok történetének és régészetének bemutatására egy nagyobb lélegzetvételű munkára lesz szükség. Bízunk benne, hogy ez sem várat sokat magára.